

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1943

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1943

FORSKELLIGE OPTEGNELSER OM HJARNØ

MEDDELT AF ARNOLD HANSEN

Under mit Arbejde med Indsamling af Folkeminder til Dansk Folkemindesamling, var jeg saa heldig at faa en Del udmærkede Optegnelser overladt af Lærer Adersen paa Hjarnø. Nedenfor gengives nogle af disse Meddelelser, som sikkert kan paaregne Interesse blandt Aarbogens Læsere. Hr. Sofus Hansen, Hjarnø, har ogsaa givet mig gode Oplysninger om Skikke og Tildragelser paa Øen i ældre Tid.

Sagnskjalden Hjarne.

Saxo fortæller, at Sagnskjalden Hjarne, der vandt sig Riget for et Mindekvad over den døde Kong Frode Fredegod, flygtede til denne Ø, der fik Navn efter ham. Sagnet siger det samme. Da Kong Hjarne blev forjaget fra Sjælland, søgte han Skjul paa Øen her. Han var forklædt som Saltkoger, saa ingen skulde kende ham. Han besøgte Kongens Gaard der paa Øen og satte sig nederst ved Bordet uden at mæle et Ord. Hjarnøkongen bød, at han skulde to sig, og nu blev han kendt paa de mange Ar, han havde paa Kroppen. Kongen lod nu Hjarne dræbe, hvorefter han blev høj-

lagt paa Øen, der tog Navn efter ham. Og der fortælles, at han ligger i en af de store Skibssætninger, der findes paa Øen, og som omtales nedenfor.

Om Bjergmanden i Østerbjerg.

Den lille Ø Hjarnø er meget flad, kun faa Steder hæver Kysten sig ret meget over Havets Overflade. Mod Øst ud mod det aabne Kattegat er der nogle Brinker, som er flere Meter høje. Man kalder disse Brinker for Østerbjerg. Der plejer at være en 4—5 Meter bred Strandbred nedenfor Brinkerne, hvor der ligger rigeligt med Sten og Tang. Men engang imellem gaar Havet ind og gør rent op til Brinkens Fod, og da begynder Jorden at skride ud. Man ser da, at Brinkerne bestaar af mange forskellige Jordlag, rødt Ler og Sand blandet med Sten, enkelte af disse er jernholdige. Ind imellem Lagene ses flere Steder mørke Striber af en fast sort Jordart, lignende Al. Et Sted i en Slut ser man kun denne sorte Jordart, og dette Sted kalder man Bjergmandens Ovn. Her paa Østerbjerg — fortæller Sagnet — boede der i gammel Tid en Bjergmand, og han bagte sit Brød i Ovnen.

Tæt ude ved Østerbjerg ligger to Gaarde, som kaldes Havgaardene. En Mand fra en af Gaardene var en Dag ude at pløje. Pludselig standsede Hestene og vilde ikke lade sig drive fremad. Manden vilde da gaa om foran for at se, hvad der kunde være i Vejen. Han saa da, at der laa en Ovnrage i Furen. Den var itu, thi Skaftet var gaaet af. Manden spændte nu Hestene fra og gik hjem og lavede Ragen i Stand og lagde den atter ud i Furen. Næste Dag, da han kom derud for at pløje igen, laa der et Sigtebrød i Furen. Det var Bjergmandens Betaling.

En Undersøgelse af dette Sagn er foretaget af Inger

M. Boberg, som har udgivet: »Bjærgfolkenes Bagning. Danmarks Folkeminder Nr. 46«, Kbhvn. 1938.

Kirken paa Hjarnø.

Kirken er en Kampestenskirke. Der knytter sig følgende Sagn til dens Opførelse. Det var Meningen, at Kirken skulde ligge midt paa Øen, men efter at man havde faaet begyndt, kom Vanskelighederne. Hvad der blev bygget om Dagen, blev revet ned om Natten. Man blev da enige om at opgive at bygge den der, og man hentede to Stude og spændte dem for en stor Sten ude i Vandet, som de skulde trække op, men deres Kræfter slog ikke til ret længe, og de styrtede kort efter, at de var kommet op paa Brinken, og der blev Kirken bygget.

Lidt anderledes fortælles der ogsaa. Man bandt et Par Stude sammen og lod dem gaa en Nat, og hvor de laa om Morgenen, blev Kirken bygget.

Kirken ligger helt ude ved Vandet i den sydvestlige Side af Øen, og Grunden til, at den blev bygget der, er vel nok den, at Kirken skulde tjene som Sømærke for sejlene udefra. Maaske har det ogsaa været af Hensyn til Præsten, som vel nok ogsaa dengang boede i Glud.

Der har været tænkt paa at faa en Præst herover, thi »østerhenne« laa der for faa Aar siden baade Præstejord og Kirkejord, der sikkert er afstaaet af Herregaarden Jensgaard. Disse Jordstykker blev dog købt i Mands Minde til »Havgaardene«.

Om Bebyggelsen i ældre Tid.

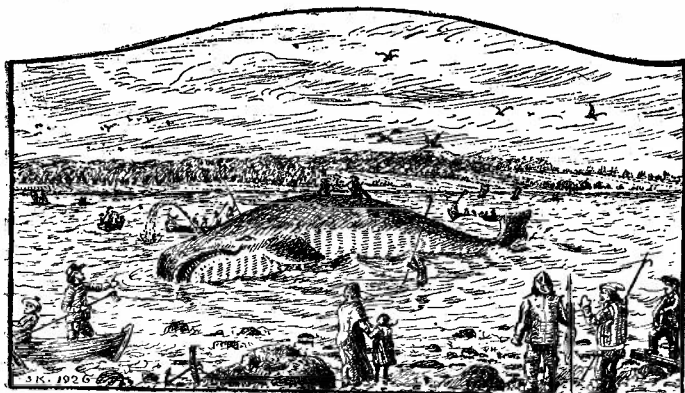
For 50 Aar siden laa alle Gaardene langs med Vejen og var ofte bygget sammen to og to (Tvillinggaarde — endnu hos Mathias Pedersen og Hans H. Hansen). I

mistænkt for at være Spion, derfor fik han denne Omgang.

Markfællesskabets Tid har Markerne nok været ind-
delt som alle andre Steder. Man fortæller endnu et

Da den store Hval strandede i Alrø Sund.

Som en mægtig Forstyrrelse i det daglige Liv har den vældige Begivenhed været, da den store Hval strandede i Alrø Sund. Igennem mange Aar havde man paa Gaardene paa Hjarnø store Stykker af Hvalknogler; særlig Ryghvirvlerne var brugbare som Huggeblokke. Endnu findes i Østergaard to Hvirvler, som bærer tydelige Mærker af Økser. Et Ribben af Hvalen blev skænket Glud Museum af Lærer Lodsgaard. I mange Aar vidste ingen ret, naar Begivenheden var sket; men Søren Knudsen i Glud har Æren af ved sin utrættelige Iver at have fundet en Beskrivelse af Begivenheden i en gammel Avis i København. I »Aalborgs nyttige og fornøjelige jyske Efterretninger af 1. Februar 1771« stod følgende at læse: »Paa Hiernøe Land er først i December med haardt Veyr og høye Vande kommen fra Havet ansættendes en stor Fisk, og idet han vilde sætte sin Fart igennem det nordre Løb fra Landet, blev han staaende paa 7 Foed Vand. Dagen derefter, da Vandet var falden ongefehr 1 Foed, begave Indbyggerne sig i Baade til Fisken, som laa nogle Foed med den ene Side over Vandet, og af sit Pusterør eller Aandehullet pustede Vandet meget højt i Vejret; Folkene havde Økser paa lange Stager og hug i ham, men da han agtede det ikke, gik nogle af de dristigste paa Fisken og hug nogle Læs Spæk af hannem; derefter forføyede de sig i Baadene og hug moxem Rygbenet i to samt Hul paa Siden, hvor de med Magt stødte et stort 12 Alens Træ i Livet; da dette skete, følte han først Smerten og slog meget haardt med sin Hale, som var 7 Alen bred, i Vandet og pustede da meget Blod og Vand af sig, som overstænkte alle Folk i Baadene, der maatte flygte fra ham, han drejede sig ofte om paa Halen, men kunde ej undgaa

Den store Hval. Tegning af Søren Knudsen.

af Mangel paa dybt Vand. Endelig fik de et stort Hul hugget udi hans Hoved og derved dræbte ham. Samme Fisk var 26 Alen lang og 8 Alen dyb. Derefter fik Beboerne ham ved Gang-Spil halet til Landet, hvor mange omliggende Herskaber rejste over at bese den, som var forunderlig af Skabning.... Den var meget feed og havde 3 Quarter reen Spæk paa Siderne, saa Beboerne fik henimod 100 Tdr. Tran, foruden en Del Fit, som flød af ham i Søen.... Ingen her ved Navn paa Fisken... Bemeldte Hjarnø tilhører ellers Hr. Consistorialraad Glud i Bjerre Herred.« (Se iøvrigt Vejle Amts Aarbog 1926, Side 123—127.)

Saavidt den gamle Skildring. Beboerne havde mange Gisninger om, hvad det var for et Dyr, og først senere er det klarlagt, at det var en Kasketot, en Slags Tandhval. Forøvrigt fortælles der, at der opkom en stor Strid mellem Hjarnøboerne og Alrøboerne, som krævede at faa Del i Byttet. Der siges ogsaa, at Alrøboerne en Søndag, mens der var Gudstjeneste paa Hjarnø, roede herover og stjal noget Kobbertøj.

Kong Hjarnes Sten.

Paa en Mark (ikke langt fra Østerbjerg), som hørte under Gaarden Østergaard, laa der i gammel Tid en stor Sten, der kaldtes Kong Hjarnes Sten. Man har fortalt, at hvor den laa, var Kong Hjarnes Grav. Man fredede imidlertid ikke godt om Graven, thi Stenen blev fjernet. Da der efter Treaarskrigen skulde rejses et Minde over de faldne Soldater i Slaget ved Fredericia 1849, blev den hentet. Den blev hugget i firkan- tede Stykker og saaledes parteret ført bort fra Øen. Nu sidder Stykkerne af den i Stenvolden om Kriger- graven i Fredericia.

Oldtidsminder og Rester af en Saltovn.

Engang i forrige Aarhundrede blev der fundet et Bronzesværd paa Øen; det er — saa vidt vides — nu paa Nationalmuseet i København. Vikingegravene paa Øen omtales nedenfor.

Helt nede, hvor Marken gaar over i »Æ Flon« (det lave Vand, der ser ud til at have været Fjordbund i gammel Tid, og som gaar fra de højere Marker og ud til Stranden mod Syd), findes der endnu Rester af en Saltovn; der er Skaar og forkullede Rester, som er et Minde om den Tid, da Beboerne sydede Salt paa Øen og — ligesom paa Læsø — brændte Skovene bort. Endnu findes dog en Smule Skov med enkelte Ege- træer i. Saltsydningen er blevet foretaget i store, brændte Lerkar i det 16. Aarhundrede.

Den gamle Mølle.

Øen ejedes af Herremændene paa Jensgaard indtil omkring 1855; da Gaardene begyndte at blive fæste- ledige, købte nogle af Bønderne deres Gaarde, og de fik meget ud af deres Bedrift. Jorden var vældig yde-

rig dengang, og man gik i Gang med Mergling. Mergelen hentede man fra Marken, hvor man endnu træffer flere Grave, som ikke er fyldt. Kornet blev malet paa den gamle Vindmølle, som laa ude paa Vesterhoved. Ejerne af den straatækte Mølle har gennem Tiderne haft gode Indtægter ved Kornsalg. Møllen er nøjere beskrevet af Søren Knudsen i »To gamle Møller i Bjerge Herred« (Vejle Amts Aarbog 1926). Møllen er nu fuldstændig borte. Da den forfaldt, blev den nedrevet for en Del Aar siden. Til Minde om den ligger endnu en Møllesten ude i den yderste Gaard mod Vest.

Søren Knudsen skriver anførte Sted, at paa een Vis var Møllens Beliggenhed idyllisk, og i højeste Grad var den formaalstjenlig — det var ikke hen i Taage, den var anbragt paa dette Sted — den yderste Spids mod NV paa den lille »Kongeø« Hjarnø, lige ved den vældige »Stenrøse« mellem Klippestykker som Smaahuse, med Vestenvinden susende om sig ved hver given Lejlighed. I Forfatteren Sigurd Elkjærs Bog »Et Muldskud i Havet« er det Hjarnøs Mølle og den gamle Møllerslægt, der er Midtpunktet.

Under de daarlige Tider for Landbruget omkring Aar 1880 mærkedes Dyrtiden naturligvis ogsaa paa Hjarnø. Folk var meget fattige. Penge saa man ikke mange af, og Købmandsvarer brugte man ikke mange af. Kun en Gang om Maaneden købte en Husstand lidt Sukker, Kandis og Kaffe. Kreaturer eller Heste, som skulde leveres i Købstaden, blev trukne dertil. For over 50 Aar siden havde man en Hesteptram til at befordre Heste over til Fastlandet.

Luk Porten, det er jo ingen, vi kender.

Befolkningen paa Øen var endnu i Slutningen af det 19. Aarhundrede ikke meget indladende overfor frem-

mede. Det skete, naar der kom Gæster til Øen, at man spejdede ved Portene, og saa man, at det ingen Kending var, kunde man høre det Udtryk enkelte Steder: »Luk Porten, det er jo ingen, vi kender.« Dengang var mange af Beboerne indgiftet, saa hele Øen var een Familie. Nu er det anderledes.

1890 blev Andelsmejeriet oprettet, efter at man havde leveret Mælk til Glud Mejeri et Stykke Tid. En lille Kolonialhandel fandtes der i Skolens Udhus, hvor Madam Henriksen handlede med Høkervarer. Mads Lods' Jens fik engang af et af Børnene, som ekspederede, udleveret Haarolie, da han forlangte Tran, og dermed smurte han saa sine Støvler. Madam Henriksen var ikke videre glad ved den Handel. 1890 oprettede Mads Peter Rasmussen en Købmandsbutik i et lille Hus Vest for Skolen. Først 1919 blev denne Forretning købt og oprettet som Brugsforening.

De gamle Folk var en Del overtroiske og fæstede stor Lid til Spøgelseshistorier og Fortællinger om Trolde. Lærer Lodsgaard, der sikkert har optegnet en Del herovre fra, spurgte en gammel Kone, om der var noget af den Slags, og hun sagde, at hun var fra den værste Troldgaard »Lodsgaarden«. Beboerne paa denne Gaard har maaske gennem længere Tid været Lodser, en Virksomhed, som dengang var fri. Skete det, at en Sejler viste Flag paa Fortoppen, var det en Lodshyre, og der blev undertiden Kapløb til Vandet mellem nogle af de mest interesserede. Det gjaldt om at komme først ud til Skibet, da der var en Skilling at tjene derved.

De aarlige Kapsejladser i Sundet.

De fleste Mænd, som havde været Soldater, havde aftjent deres Værnepligt ved Marinen, og de holdt af

at komme ud at sejle, ligesom de ogsaa drev en Del Fiskeri. Til de store Begivenheder hørte de aarlige Kapsejladser, som blev holdt i Sundet. Her var som Deltagere baade Kragejoller og Pramme. Mange af de udsatte Præmier gik til Hjarnø Mændene, og de fremmede maatte gaa Glip af Prisen. Endnu findes mange fine Gevinster hos Jens Pedersen og Steffen Pedersen. Gaardejer Niels Pedersen, der døde 1933, var en fin Styrmand. En Kapsejlads sluttede gerne med et stort Gilde, hvor der vankede en Del vaade Varer, og hvor man lavede mange Løjer og holdt Humøret højt oppe.

Harerne fangedes i Net.

En anden stor aarlig Begivenhed var Harefangsten. Denne foregik paa den Maade, at alle Mænd og Børn gik »i Kæde« og drev Harerne foran sig, indtil de var naaet til den ene Ende af Øen eller var kommet ud paa Odden. Harerne fangedes i opstillede Net og blev solgt levende for en god Pris. Om Aftenen var der Gilde hos Oldermænden, hvor det ogsaa gik lystigt til. Oldermændsinstitutionen eksisterer endnu, idet Værdigheden som Oldermænd gaar paa Omgang blandt Mændene. Oldermænden skal nu om Stunder passe »Harekassen«, hvori Indtægterne gaar fra Harejagten, som er udlejet til et Konsortium paa en kortere Aarrække. Endvidere er det Oldermændens Opgave at efterse, om Hesteprammen er i Orden, og han skal ligeledes sælge Græs fra Fællesjorden i Østermade.

Ungdommen holdt ogsaa af og til et S sammenskudsgilde, hvortil de lejede en Storstue hos en af Gaardmændene.

En rigtig Rævehistorie.

Beboerne paa Hjarnø har altid haft megen Interesse for Strandjagten, og ligeledes har de drevet Ande-

jagten fra Baade. Undertiden skete det, at en Sæl maatte bukke under for et velrettet Skud. Enkelte Gange har der været store Dyr paa Hjarnø, i 1930—31 var der en Daahjort, som blev skudt. Ligeledes har der været Ræve, naar Isen var fast. Engang var en Ræv sluppen over til Øen, og der blev holdt Jagt paa den. Man fik den drevet ned til Stedet, hvor Broen nu er; men der blev den borte, Jørgen Juul sagde da: »Man skulde vel ikke tro, at den er gaaet ind under Prammen?« Han lettede en Pram, som laa der. Ganske rigtigt, der sad Mikkel, men ikke længere end til han var opdaget, saa forsvandt han. Senere blev han skudt. Og det var vist ved den Lejlighed, at Jørgen Hansen, som var noget tunghør, var med. Da han saa Ræven, hævdede han Bøssen, men inden han fik skudt, gjorde Ræven et Spring og var død. »Det var da mærkeligt, den falder, saa snart man hæver Bøssen,« sagde han. Det var imidlertid en anden, som havde skudt den med røgsvagt Krudt. Det havde J. Hansen ikke set. Det var ikke samme Ræv, der gav Anledning til følgende Historie: Da Godsejeren fik at vide, at der var en Ræv paa Hjarnø, drog han senere derover med et Selskab og spurgte, om den var der endnu. »Nej,« sagde Manden, han spurgte, »den satte Jens Bødker todeme over den anden Dag.« Det var rigtig nok, men det var dog kun Huden, men det fortalte Manden ikke noget om.

Endnu en Jagthistorie. Harerne maatte ikke skydes for Godsejeren, mens Bønderne var Fæstere. Engang var et fint Selskab kommet ind i Steffen Pedersens Gaard, hans Hustrus Fødegaard. Hun var Barn dengang. De spurgte hende, da de traf hende udenfor Gaarden, om Folk her undertiden skød nogle Ænder? »Ja,« svarede hun, »de skyder undertiden nogle med saadan nogle store Øren.« En slem Historie.

I Lovens Navn lad fald'!

Den gamle Skik at brænde Valborgblus er bleven holdt i Hævd paa Øen. Engang »holdt« man Blus nede paa Marken. En Tjæretønde var sat paa en Stang og holdtes af Mejeristen. Sognefogeden kom til og brugte Mund. Men de unge tog ikke videre Notits deraf. Da raabte den gamle Sognefoged: »A sejer i Lovens Navn lad fald'!« Saa faldt den øjeblikkelig.

Der har kun sjælden været Ildebrand paa Hjarnø. Den sidste, der indtraf, var, da Lodshuset brændte 1908. Der var nu kommen faste Lodser. Lodsen havde nogle Ruser liggende, som var gjort i Stand. Der var kommet noget Fernis ned til Garnene, og derved skete en Selvantænding. J. Juuls Gaard brændte i 1807 ved Lynnedslag; der fortælles, at den gamle i Gaarden slog to Kors for sig, da Tordenbraget lød, og saa gik han og Karlen i Seng. Karlen indebrændte. Jens Hansens og Vestergaards Tvillinggaarde brændte 1826 ved Legstow, idet en Karl stak sin Pibe ind i Kornet i Laden.

Den første Damper.

Den første Damper vakte Øboernes store Forundring. Lodserne har sikkert holdt deres Indtog paa Hjarnø sammen med Dampernes voksende Mængde. Ogsaa Hjarnø blev Anløbsplads for Damper et Par Gange om Ugen. Broen blev bygget 1895 af Svenskere; indtil den Tid var der kun smaa Stenhøfter, f. Eks. Præstebroen og Møllebroen, hvor større Joller kunde gaa ind. Ved Præstebroen gik Præsten i Land om Søndagen. En Tid maatte fire Karle ro over og hente ham, hvilket irriterede Befolkningen, som ikke altid var venlig mod Præsten. Engang, da Karlene sejlede over med Præsten, holdt de helt op med at

ro ude i Sundet, saa Præsten har sikkert været nødt til at bøje sig for de genstridige Gutter.

Lærerne og Skolen har derimod som Regel haft Beboernes velvillige Bevaagenhed. Maaske skal de politiske Aar i 1880—1890'erne undtages. Da var Lærer Henriksen Degn paa Hjarnø; han var en noget stejl Natur, hvilket han maatte bøde for, idet Højtidsorefren blev noget smaa.

At Øen har forandret Form, ser man tydeligt langs Stranden, Havet har gaaet længere ind mange Steder, end det gør nu. Odden er dannet ved, at Sandet har lagt sig i en Barre, der efterhaanden er bleven tør. Howet har været en Bugt, hvori der kunde sejles, nu er den meget lavvandet. For Øjeblikket foregaar en ny Tilvækst. Siden Tangen ved en Sygdom er forsvundet fra Havet, har Sandet begyndt at lægge ind mod den sydlige Kyst, og Aar efter Aar lægges den ene Favn til efter den anden, saa Odden nu er bleven meget større, end den var for faa Aar siden.

Under forrige Verdenskrig fik Hjarnø elektrisk Lys.

Gamle Skikke og Overtro.

Der har — saa vidt vides — ikke været knyttet særlige Skikke til Høsten paa Hjarnø udover de, som var gængse andre Steder.

Man maatte selvfølgelig ikke begynde en Mandag. Denne Skik gjaldt ogsaa for alt andet Arbejde paa Gaardene: Saaning, Pløjning, Gødningskørsel. Endnu den Dag i Dag er der flere, der begynder en lille Smule Lørdag Eftermiddag paa større Arbejder. Enkelte holder ikke af, at Tjenestefolk skal begynde en ny Plads en Mandag. Nogle af Fiskerne i Snaptun begynder ikke paa nyt Fiskeri en Mandag eller den 13. i en Maaned.

Den Dag, man fik ophøstet, »strøg man for Kaa-len«, og Madmor maatte da ud med Gammeltøl og Æbleskiver; om Aftenen holdt man et Gilde, »Opskør«, med en bedre Nadver til Folkene, senere holdtes Høstgilder.

Inden man begyndte med Indkørslen, gik Kvinderne ud med en »Tagkjærre«, hvoraf de trak Baand og bandt om alle Negene i Hobene, for at intet skulde spildes. Undertiden bandtes to Neg sammen i »Kjær-rer«. »Der skulde helst gøres saa meget Arbejde som muligt, før det var godt,« siger de nulevende, som har været med for en Del Aar tilbage.

Paa Hjarnø sagde man, naar man kørte efter det første Læs: »Saa i Guds Navn.« Under Stedet, hvor Kornet blev læsset af, lagdes gerne et Jollesejl eller et Lagen for at opsamle Kernerne, der spildtes.

Endnu kan nogle paa Øen huske, at deres Moder slog Kors over Dejgen og sagde: »I Jesu Kristi Navn«, for at den rigtig kunde løftes.

Til Jul bagtes smaa Brød, som blev kogt i Fedt og spist med Flæsk til Lillejuleaften; disse Sigtebrød kaldte man Kavringer.

Af Overtro har der været en Del paa Øen. For ca. 100 Aar siden tiltroede man enkelte af Beboerne Heksekunsten. Man mente, at disse kunde hekse — forgøre Folk — maaske ligefrem »slaa Øjne ud paa Folk«. En gammel Mand smed altid den første Spand Vand væk, han pumpede »Kjormesdaw«. Juleaften blev der sørget godt for Dyrene, og denne Helligaften maatte man ikke tage Lys af Bordet.

Den gamle Skik at lægge en Skilling under Maste-foden i en ny Baad har nogle af de ældre prøvet at følge, vel nærmest for Morskab.

Gaardejer A. Rasmussen paa Hjarnø, paa hvis Mark

Vikingegravene findes, har fortalt, at i hans Fødeegn, Ørtingegnen i Hads Herred, var det Skik, at Høstkarlen og Høstmøen, Folk, som blev fæstet til dette Arbejde, længe forud mødte til Helligaftensnadver baade Juleaften og Helligtrekongeraften. Naar de gik hjem, fik de en Sigtekage med sig. Det samme var forresten Tilfældet med Hjorddrenge, som blev fæstet for næste Sommer allerede om Efteraaret.

Talemaader.

En smuk Skik, som endnu holdes i Hævd af flere paa Hjarnø, er den at hilse »Gud hjælp«. »God Daw og Gud hjælp« — »Tak,« svares der.

Enkelte gamle Kraftudtryk er endnu bevaret fra den Tid, Mændene fo'r til Søs. Man siger »Todeme« og »Svenskeme«, naar noget rigtig skal bedyres.

Vikingegravene.

Om Skibssætningerne paa Hjarnø kan oplyses følgende (efter H. C. Broholms Afhandling i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1937«):

I det Afsnit af Eddaen, hvori Snorre Sturluson behandler den gamle Gulelære, fortæller han følgende om Balders Ligfærd: Aserne tog nu Balders Lig og førte det ned til Søen. Hringhorne hed hans Skib, det største af alle Skibe; det vilde Guderne skyde ud i Søen og paa det holde Balders Baalfærd.

At det ikke alene er i Gudeverdenen, den Døde brændes paa sit Skib, viser de ganske talrige Gravfund fra den skandinaviske Halvø, i hvilke der blandt de brændte Ben forekommer Jernnagler fra et Fartøj, som er blevet brændt paa Baalet sammen med Liget. Men Side om Side med disse Grave med brændte Baade finder man andre, hvor den Døde er jordfæstet

i sin Baad tillige med sine Vaaben og andre Ejendele; og denne barokke Gravskik kulminerer i Vikingetiden med de pragtfuldt udstyrede Skibsgrave, af hvilke det er tilstrækkeligt at nævne Kongegravene fra Vestfold, Gokstad- og Oseberggravene.

Den Tanke, der ligger bag denne Gravskik, er jo ganske klar: Den Døde har til Færden til Dødsriget Brug for et Fartøj; brænder man Liget, maa Baaden underkastes samme Behandling; skal den Døde jordfæstes, foregaar det i selve Skibet. Ideen gaar rimeligvis tilbage til græsk-romerske Forestillinger om Dødsriget; men i og for sig maa den forekomme ganske naturligt for søfarende Folk, ikke mindst for et Folk, hvis Opfattelse af det Hinsides er præget af en saa kras Materialisme som Nordboernes i Vikingetiden. Mærkeligt er det da, at Baadgraven, der allerede fra det 5. Aarhundrede er ret almindelig paa den skandinaviske Halvø, saa vidt man kan se, aldrig rigtig har vundet Indpas i Danmark. Kun een eneste Højlæggelse i Skib (Ladbygraven) er konstateret i Danmark, og dette er saa meget underligere, som Skibssætninger (d. v. s. Grave, der er prydede med buede Stenrækker, der mødes i to Spidser, hvorved Stensætningen faar Lighed med et Skib) forekommer flere Steder inden for det gamle danske Landomraade, f. Eks. paa Ferslev Mark (Frederiksborg Amt), ved Lejre, paa Bornholm og Langeland, ved Litzemose, paa Avernakø, i Skamby Sogn paa Fyn, ved Tolne i Hjørring Amt, paa Lindholm Mark ved Nørre Sundby, ved Højstrup i Vester Han Herred, ved Balle paa Djursland, i Vejerslev Sogn i Viborg Amt (er fjernet de to sidstnævnte Steder), paa Hjarnø, paa Bække Mark i Ribe Amt, ligesom der har været Skibssætninger ved Gjenner Fjord i Aabenraa Amt.

Et Fotografi af Skibssætningerne paa Hjarnø.

Den vigtigste af alle de danske Gravpladser, hvorpaa der har ligget Skibssætninger, er dog den, der findes paa Hjarnø i Horsens Fjord. Det er tillige en af den danske Oldforsknings klassiske Lokalteter, som allerede Ole Worm har fundet værdig til Omtale.

Ole Worm skriver i ca. 1650 i et Tillæg til Monumenta Danica:

»Den, der ønsker at se en særlig Rigdom og Variation af saadanne Høje paa ét Sted, skal rejse til Hjarnø, der har Navn efter Hjarne, som paa Grund af sin Gravskrift over Kong Frode blev smykket med Krone og Kongenavn. Denne Ø er beliggende i Horsens Fjord. Paa dens østre Side vil man paa en flad Mark nær Stranden finde mere end 20 Gravsætninger anbragt i den Orden og Rækkefølge, som man kan se paa en vedføjet Tegning.

Mærkværdigt er det, hvis det er sandt, hvad Indbyg-

gerne fortæller, at en Tyr med Hornene havde oprodet et Sværd af en af disse Grave. Da en Bonde havde taget det med hjem, hørte han om Natten en Stemme, som paalagde ham at bringe det tilbage igen, hvis ikke han vilde ske en Ulykke. Det undlod han, som havde det i Forvaring, ikke at gøre. Alle de mindre Høje naar i Længden 12—13 Alen og i Bredden 4—5 Alen, men den største, i hvilken de siger, at Kongens Lig er begravet, henimod 30 og i Bredden ca. 20 Alen. Indbyggerne mener, at Kong Hjarne er begravet her tilige med hele sin Stridsmagt.«

Efter denne historiske Redegørelse fortsætter Dr. Broholm:

Siden Ole Worms Dage har »Skibene« været udsat for en meget haard Medfart. Da Henry Petersen ca. 1880 opsøgte og kortlagde Resterne, var kun 7 af dem synlige, og ogsaa disse mentes nu at være ganske forsvundne. Da henledte Gdr. Anders Rasmussen, Hjarnø, i 1935 Nationalmuseets Opmærksomhed paa, at der paa hans Ejendom endnu fandtes Rester af dem tilbage. Med stor Iver hjalp han og hans Naboer til med at fremdrage og restaurere, hvad der endnu var levnet af den berømte Gravplads. Hr. Rasmussen fortjener en varm Tak herfor, og fordi han efter endt Restaurering skænkede det Areal, hvorpaa Mindesmærkerne ligger, til Fredlysning under Nationalmuseet. Paa Arealet ses da nu Resterne af den fordums saa anseelige Gruppe af Skibssætninger, ialt 10, og skønt ingen af dem er fuldstændig bevaret, hviler der dog en særegen Oldtidsstemning over den lille Gravplads paa den sandede Mark i Nærheden af Kysten. Det lader sig næppe gøre at identificere alle de bevarede Mindesmærker.

Saa vidt jeg kan se, maa dog det store Monument,

der betegnes som Kong Hjarnes Grav, svare til det, som ogsaa findes paa Ole Worms Plan. Iøvrigt stemmer Worms Angivelse af Monumenternes Form og Størrelse godt med de nuværende Forhold. De bevarede Skibssætninger er alle orienterede i en øst-vestlig Retning med mindre Drejninger mod Nord eller Syd. Gennemgaaende er de ret smaa — Længden varierer mellem 4 og 8 Meter, Bredden mellem 2 og 3 Meter — og sat af ret smaa Sten, hvilket i høj Grad har været medvirkende til at berede dem deres Undergang, da Stenene let lod sig læsse paa en Vogn og køre bort, naar de laa i Vejen for Plov og Harve. Af Worms Plan ses endvidere, at der iblandt de aflange Skibssætninger har ligget flere smaa Rundhøje med Fodkrans, men de er nu alle forsvundne. Se Hjemstavnsbogen (Veje Amt) 1934, Side 221.

I Turistforeningen for Danmarks Aarbog 1937 skriver Redaktør Carl Th. Jørgensen, at Konservator Rakelev, der forestod Udgravningerne, mener, at et lille Samfund bestaaende af Nordmænd og Svenskere er kommet sejlene til Danmark og er gaaet i Land paa Hjarnø. Landgangen har kostet Sværdslag, da Befolkningen paa Øen ikke godvilligt har villet tillade en saadan Fremmedinvasion, og i Slaget har de fremmede sejret. Men Kampen har ogsaa kostet dem døde, og dem har man altsaa begravet paa Øen. Skønt har de gamle Vikinger sovet i deres Dødsskibe, der alle stævner mod Land; fra Kattegat har den saltfriske Strøm nynet omkring deres Grave, og over dem har Havets Fugle skreget, mens Grønsværen har bredt sit skærmende Tæppe over Vikingernes sidste Hvilested. Fremmede var de, da de kom til Øen. Ufred bragte de med, men nu værner Øens Beboere om de 10 Grave, der er tilbage, for gennem dem vil Kong Hjarnes Ø

for Fremtiden indtage en fornem Plads ikke alene i Sagnet, men ogsaa i Videnskabens Verden.

Skolen og Lærerne.

I Embedsbogen for Hjarnø Skole staar fortalt: »Før omkring 1820 var der ingen Skole paa Hjarnø, men en Omgangslærer ved Navn Niels Bro besørgede paa den Tid Undervisningen. Der blev holdt Skole een Uge paa Stedet, og man begyndte ved den ene Ende af Øen og blev ved til den anden. Før denne Tid er der, saa vidt man ved, ikke givet Undervisning for den opvoksende Ungdom paa Øen. Efter Skolens Bygning — et gammelt Hus, der blev købt til Nedbrydning ovre i Sejth og stillet op som Skole paa Øen — har der virket flere fast ansatte Lærere her i følgende Orden: 1) J. Baggesen, 2) Th. Hansen, 3) Madsen-Videbæk, 4) R. V. Jensen, 5) Hørlyck, 6) Mathorne, 7) L. Knudsen, 8) L. Henriksen, 9) N. R. Lodsgaard.«

De første fastansatte Lærere har sikkert ingen fin Skolestue haft at arbejde i. Datidens Skolestuer var simple. Bænkene var her som andre Steder fastgjort ned i Gulvet og bestod af simple Brædder, slaaet fast paa Pæle. Gulvet var belagt med Brosten, og Væggene var sikkert ikke prydet med andet, end hvad Børnene kunde finde paa at pynte dem med i Fritiden. Om Lærernes Dygtighed og Virkemaade kan der altsaa intet berettes. Deres Redskaber har ligesom Bohavet været simple. Børnene sad og skrev i Sand ved fir-kantede Kasser og slettede ud igen. Tiden blev delt mellem Stavning, Læsning og Undervisning i Religion. Den førstnævnte Lærer, J. Baggesen, døde her paa Øen og ligger begravet paa Kirkegaarden. Th. Hansen, der rejste herfra 1847, blev Lærer i Glud. Fra 1847 var Madsen-Videbæk Lærer ved Skolen; han havde

tidligere været Vandrelærer i Vestjylland. Hans Bogkiste findes endnu og opbevares paa Skolemuseet i København. I 1856 forlod han Hjarnø og rejste til Vinten-Enner. En Del af hans Børn er opvokset paa Øen. Han efterlod sig en dygtig Slægt.

Uenighed om Balslev.

Lærer Jensen, der var Lærer paa Hjarnø fra 1856 til 1858, var Lærersøn fra Uth. Han var uddannet paa Jelling Seminarium hos Forstander Svendsen, af hvem han var paavirket. Han vilde i sin Tid indføre Balslevs Bibelhistorie og Lærebog, hvilket Kapellanen i Glud vilde forhindre. Senere fik Kapellanen Veiland den Tanke, at Balslevs Bibelhistorie skulde benyttes ved Konfirmationsforberedelser, men det vakte stor Modstand hos Øens Befolkning, vel nærmest fordi Kapellanen havde stillet sig afvisende overfor Læreren angaaende Lærebøgerne. En af Konfirmanderne havde faaet en Bibelhistorie (Balslev) med hjem; men Søndagen efter gik hans Fader, Anders Sørensen, efter Prædikenen op og lagde Bogen paa Alteret og sagde: »Her har De Deres Bog igen.« Efter Gudstjenesten var der stor Skændsmaal uden for Kirkegaarden, hvilket fortsattes under Overfarten til Fastlandet. De fire Mænd, der skulde ro Præsten over, holdt til sidst helt op med at ro. Og Bølgerne har nok i dette Øjeblik gaaet højt i Sundet.

Læreren maatte sende Konen ud at tjene.

Om Lærernes daarlige økonomiske Forhold dengang vidner en lille Beretning om Degnen Haas i Glud. Han sendte Andragende til Sogneraadet om at faa Løntillæg, »thi han havde nu set sig nødsaget til at sende sin Kone ud at tjene«. Om denne Begrundelse frugtede vides ikke.

Omkring 1860 blev der lagt Bræddegulv i Skolen, men et Redskab havde dog jævnlig Plads derinde, det var Savbukken; ligeledes kunde Skolestuen ogsaa udmærket bruges til at hænge Tøj o. l. i. Dengang bestod Skolen kun af en lang Bygning; der var saa Stald og Lo i den ene Ende. Enkelte nulevende kan huske, at Lærerens Faar undertiden løb op over Halmen og trampede ind over Skolestuens Loft til Morskab for Børnene.

Skolelodden var indtil omkring 1855 paa ca. 3 Tdr. Land og gik fra Skellet, der gaar fra Sprøjtehuset mod Syd forbi Brugsforeningens Have til Overkørselen paa den anden Side Skolens nuværende Urtehave. Da Nabogaarden paa den Tid blev fæsteledig, blev den solgt til Landmand Mads Lods kaldet. Godsejeren lod da tage omkring 2 Tdr. Land fra Gaarden, og disse blev lagt til Skolelodden, saa Skellet kom til at gaa over til Hvidkildevvej. De følgende Lærere drev saa her deres Landbrug samtidig med, at de passede Skolen. Det nuværende Udhus blev bygget omkring 1881.

Lærer Jensen rejste fra Hjarnø til Skjold, hvor han var i mange Aar. 1858 blev Hørlyck hans Afløser. Hørlyck var Sønderjyde, og mens han boede paa Øen, holdt han Bryllup med en Pige fra Sønderjylland. Han var en rolig og bestemt Mand, men noget tungsindig. I 1861 drog han til Vrigsted, i hvilken By han døde.

Lærer Jensen efterfulgtes paa Hjarnø af Mathorne, der havde været med som frivillig i 1848—50. Mathorne, der skildres som en dygtig Lærer, rejste i 1863 til Læsø, og ved Krigens Udbrud i 1864 meldte han sig atter som frivillig. Senere fik han Ansættelse i Odense.

Efter ham kom L. Knudsen, som var Indehaver af

Embedet i 20 Aar til 1883. Han blev gift, mens han boede paa Øen, og hans Hustru var efter Sigende meget dygtig til at holde sammen paa det fattige Hjem og pleje deres mange Børn godt. Han selv skaffede en Del af Føden ved at gaa paa Jagt, og han var en fin Jæger, der altid kom hjem med Kød til Gryden og Fjer til Dynen. En Søndag glemte han rent under Jagten, at der var Gudstjeneste. Først da han saa Præsten blive roet over, kom han i Tanker derom og maatte skyndsomst ind i Vestergaarden og laane noget Tøj, saa han kunde være pænt paaklædt i Kirken. Han var dygtig til at undervise, og allerede i hans Tid blev der holdt Aftenskole. Knudsen var tillige en dygtig Skribent, der baade lærte Ungdommen at bruge et Gevær og en Pen. Man satte undertiden en Fænghætte paa et Forladegevær og skulde saa prøve at puste et Lys ud dermed.

I 1883 byttede han med Lærer Henriksen og rejste op til Skrødstrup. Lærer Henriksen var paa Øen i en Tid, hvor de politiske Bølger gik højt, og hvor Parti-erne stod meget skarpt over for hinanden. Da han ikke havde den samme politiske Opfattelse som de fleste af Beboerne, kunde der nok af og til være nogle Uoverensstemmelser mellem dem. Hans Hustru indrettede en lille Høkerbutik i Udhuset i den nordre Ende, her kunde faas de fornødne Kolonialvarer samt lidt Drikkevarer. Børnene lærte her at betjene Kunden.

•

Lærer Lodsgaards Gerning.

Da Embedet blev ledigt ved, at Henriksen i 1883 flyttede til Horsens, blev det søgt af Lærer Niels Lodsgaard, der var født i Nabogaarden. Han var udgaaet fra Gedved og havde tidligere været Lærer ved et Par Højskoler og vikarieret ved Horsens kommunale Skole-

væsen, hvorfra han kom til Hjarnø. Kendt som han var med Befolkningen, blev han en dygtig Lærer og Opdrager for Øens Ungdom. Han interesserede sig meget for Foredragsvirksomheden og fik ofte betydelige Talere til at rejse over til Øen, skønt der ikke kunde gives større Betaling for Foredragene, da Tilhørerkredsen ikke var ret stor. Han drev Landvæsen og var Foregangsmand baade i Skolen og paa Marken. Lodsgaard var økonomisk velstillet og havde stor Indflydelse. Flere af de Forbedringer og Fremskridt, der i denne Tid blev gjort, har sikkert i ham haft en god Talsmand. I hans Tid blev Skolen ombygget, og alt blev praktisk indrettet baade i Skolestue og Lejlighed, hvorfor han sikkert maa tilskrives en stor Del af Æren. Han ordnede ogsaa Haven. De sidste Aar, han var Lærer, var han ofte syg og maatte ofte holde Vikar. Skolelodden forpagtedes da ud til hans Broder, Jens Lodsgaard. I 1913 tog han sin Afsked og bosatte sig i Horsens, hvor han døde den 23. Februar 1915. Lærer Lodsgaard ligger begravet paa Hjarnø Kirkegaard, og inde paa Væggen i den lille Kirke hænger en Sølvkrans, som Befolkningen har skænket til Minde om deres dygtige og uforglemmelige Lærer. Over Gangen i Kirken ses en Messinglysekrone, som Lodsgaard og Hustru har skænket til Kirken.

1. Januar 1914 blev Carl Jensen kaldet til Lærer paa Øen. Han havde været Hjælperlærer et Aarstid hos Lodsgaard til 1. November 1913. Lodsgaard tog da sin Afsked, og Jensen rejste til København for at aftjene sin Værnepligt. — Skønt Jensen var inde som Soldat, blev han indstillet som Nr. 1 til Embedet, da Folk paa Øen meget ønskede ham kaldet. Han virkede paa Hjarnø til 1927. Fra August til December var Seminarist Nielsen fra As Vikar, indtil Lærer Adersen blev

kaldet til Lærer fra 1. December. Skolelodden blev nu solgt til J. J. Holm, Hvidkilde.

Øens nuværende Lærer, Alfred Adersen, kom til Hjarnø fra Stubbæk ved Aabenraa, hvor han havde været ansat i 3 Aar. Lærer Adersen er født i Ansager i Vestjylland, udgaaet fra Haderslev Seminarium 1924 og gift med Ingrid Hansen. — Jeg skylder Lærer Adersen Tak for de mange værdifulde Oplysninger, han har givet mig. Ligeledes takker jeg Gaardejer A. Rasmussen, Hjarnø, for talrige udmærkede Meddelelser.

Sofus Hansens Oplysninger.

Hr. Sofus Hansen, Hjarnø, har fortalt nedenstaaende:

Overtro vedrørende Fiskeri.

— En tidlig Foraarsmorgen sejlede jeg ud paa Horsens Fjord sammen med en Fisker fra Snaptun. Han rammede Pæle ned og satte det store Bundgarn ud. Vi havde Mad og en Flaske Brændevin med. Jeg lagde Mærke til, at han flere Gange slog Kors for sig i Luften med Brændevinsflasken, og da jeg spurgte ham om, hvad det betød, svarede han, at Sildene nu lettere vilde gaa i Garnet; thi nu havde de faaet deres Brændevin. De vilde blive fulde og kunde saa ikke se Garnet. Han slog Korsene ved Garnets Forende. Først efter at Fiskeren havde slaaet Korsene, maatte vi spise vor medbragte Mad og faa en Snaps.

Slagtning.

Kvinderne slagtede selv Gæs, Ænder, Høns, Faar og Kalve. — Engang skulde der holdes et fint Gilde, i hvilken Anledning en Del Høns maatte lade Livet. Hønsene blev »daanet« og plukket, før de blev slagtet,

og i dette Tilfælde var Konerne gaaet ind for at faa sig en Kaffetaar, inden den egentlige Slagtning skulde foretages. Nogle af de plukkede Dyr kom imidlertid til Bevidsthed og løb rundt i Bryggerset uden Fjer paa Kroppen. Saa kom Øens Lærer og fik det at se, og han sørgede for, at denne Slagtemetode blev forbudt for stedse.

Svineslagtningen foregik undertiden paa barbarisk Maade i gamle Dage. Steffen Petersen har saaledes fortalt Sofus Hansen, at engang, mens han var Barn, blev deres Gris stukken, da han gik til Skole om Morgen, men den var ikke død, da han kom hjem om Middagen. Det er ca. 85 Aar siden.

Man tog Varsel af Faarenes Brystbrusk, som man slængte hen paa en Væg. Hvis den blev hængende fast paa Væggen, betød det, at der skulde fødes en Dreng i Familien, faldt den fra Væggen ned paa Gulvet, »betød det en Pige«.

Der var ogsaa noget særligt at lægge Mærke til ved Milten; hvis den var ren og glat, var der ikke noget i Vejen for at bruge den; men saafremt der var en Fure i den, varslede den Dødsfald i Familien, inden Aaret var omme.